
Det kønnede samfund

Forståelser af køn og social forandring

Copyright: Forfatterne og Aalborg Universitetsforlag, 1997

ISBN: 87-7307-587-6

Lay-out Vibeke Bo Jensen

Omslag: Roland Jensen

Forsideillustration: *Papyrusmanden*, af kunstmaler Leila Andersen

Digt: *en måge flyver*, af Bodil Nielsen

Tryk: Schølin Grafisk, Aalborg 1997

Udgivet af: Aalborg Universitetsforlag med supplerende støtte fra Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, AAU og FREIA - Center for Kvinde- og Kønsforskning i Aalborg.

Distribution: Aalborg Universitetsforlag
Badehusvej 16
DK-9000 Aalborg
Tlf: + 45 98 13 09 15
Fax:+45 98 13 49 15

Maleriet *Papyrusmanden* var med på Selvportrætudstillingen, som kunstforeningen Skråningen arrangerede på Aalborg Universitet i 1996.

Om kunst:

"Når mystikken rejser sig over det spurgte, kan man igen stille spørgsmål. Svaret kan blive: Sproget uden ord. "

Leila Andersen

Indhold

Indledning	5
Konstituering af køn	
<i>Iris Rittenhofer:</i> Køn som diskurs	17
<i>Anna-Birte Ravn:</i> Køn i historisk forandring	51
<i>Susanne Thorbek:</i> Ud over ligestilling. Teorier og myter	77
Hverdagsliv, familie og civilt samfund	
<i>Birte Bech-Jørgensen:</i> Symbolsk orden og hverdagskultur	109
<i>Maren Bak:</i> Kvindens tid. Om enlige mødres hverdagsliv og tid	137
<i>Anne Showstack Sassoon:</i> Gender, Gramsci, and the Debate about Civil Society	165
Medborgerskab og politisk kultur	
<i>Birte Siim:</i> Politisk medborgerskab og feministiske forståelser	193
<i>Ann-Dorte Christensen:</i> De politisk-kulturelle betydninger af køn	223
<i>Pauline Stoltz:</i> Look! Women - on Black Women and the Paradox of Visibility	255
Om forfatterne	238

Indledning

I denne bog præsenteres aktuelle forskningsbidrag fra FREIA - Center for Kvinde- og Kønsforskning ved Aalborg Universitet (AAU). Bogen er blevet til som et led i FREIAs løbende dialog om kvinde- og kønsforskningens videnskabsteoretiske grundlag og teoretisk-metodiske udgangspunkter, og formålet med den er at bidrage til den danske og nordiske debat om forståelser af køn inden for samfundsvidenskab og historie.

Kontinuitet og brud

Den samfundsvidenskabelige kvindeforskning ved Aalborg Universitet var fra starten - i midten af 1970'erne - forankret i en historisk materialistisk tradition, der fokuserede på kvindearbejde/kønsarbejdsdeling som det centrale genstandsfelt, betragtede køn og klasse som de fundamentale analytiske kategorier og bestræbte sig på at udvikle en universel forståelse af kvinders undertrykkelse og muligheder for frigørelse med udgangspunkt i kapitalisme- og patriarkatsteori.

Da FREIA (dengang Kvindeforum) i 1989 udsendte sin seneste samlede publikation, "Køn og videnskab" (Koch m.fl. 1989), var denne tradition i opbrud som følge af videnskabsintern og -ekstern kritik. Først og fremmest var der gennem 1980'erne sat spørgsmålstegn ved universelle teories mulighed for at fange heterogeniteten i kvinders liv, ligesom der var rejst kritik af kapitalisme- og patriarkatsteoriernes strukturelle fokusering og tendens til underbetoning af kvinder som historiske aktører.

"Køn og videnskab" repræsenterede både kontinuitet og brud i forhold til traditionen. Bogen argumenterede for udvikling af teorier, begreber og metoder til analyse af både fællestræk og forskelligheder i kvinders virkelighed og for integration af struktur- og aktørperspektiver

Den fastholdt køn som en fundamental kategori, men overlod spørgsmålet om kønnets betydning til konkrete analyser inden for forskellige genstandsfelter og fagområder. Sammenhængen mellem videnskabelige analyser og kvindepolitisk praksis blev fremhævet som kvindeforskningens styrke og eksistensberettigelse.

Den videnskabsteoretiske debat blandt kvinde- og kønsforskere er blevet forstærket i 1990'erne - både under indflydelse af poststrukturalistiske teoretikere som Michel Foucault og i form af fornyet interesse for Frankfurterskolens kritiske teori, som den kommer til udtryk hos Jürgen Habermas.

Forfatterne til "Det kønnede samfund" er alle at finde blandt dem, der som den Habermas-inspirerede, feministiske teoretiker, Seyla Benhabib (1995), fastholder kvinde- og kønsforskningens samfundskritiske sigte og emancipatoriske erkendelsesinteresse. Også poststrukturalistiske teoretikere som f.eks. den amerikanske kønshistoriker Joan W. Scott (1988) har været inspirationskilder for flere af bogens bidrag, og poststrukturalistiske tankegange kommer bl.a. til udtryk i opgøret med samfundsvidenskabelige dikotomier som hverdagsliv-samfundsliv, der har præget sociologien, eller stat-civilt samfund, der har været en del af den politologiske tradition. Bogens forfattere nøjes imidlertid ikke med at dekonstruere dikotomier og de universelle teorier, som de er en del af. De søger også at konstruere nye teorier om det kønnede samfund.

Fælles for forfatterne er opfattelsen af køn som en basal kategori til forståelse af social organisering og forandring og som en dynamisk kategori, der får betydning i samspil med andre kategorier som klasse, "race" og generation. Forfatterne afviser alle et begreb om den universelle kvinde eller mand, og ét af bogens centrale temaer er spørgsmålet om muligheder og grundlag for kvinders fælles handling på tværs af klasse, "race" og generation. Dette spørgsmål giver forfatterne forskellige svar på.

Opruddet fra den historisk materialistiske tradition viser sig måske tydeligst ved, at kvindearbejdet/kønsarbejdsdelingen ikke længere er det dominerende genstandsfelt i "Det kønnede samfund."² De fleste forfattere vedkender sig stadig et materialistisk udgangspunkt, men for det første ses produktion og reproduktion ikke som de eneste materielle vilkår af betydning for kønsmagtforholdene. F.eks. argumenteres i ét af bogens bidrag for seksualiteten som et muligt grundlag for fælles kvindeinteresser. For det andet rejses spørgsmålet om forholdet mellem ma-

terielle vilkår, erfaring, politisk identitet og handling mere radikalt end tidligere. Materielle kønsrelationer kan ikke analyseres uafhængigt af de politiske diskurser og kulturelle strukturer, som former dem, hævder flere af bidragyderne. Generelt er det politik og kultur mere end arbejde, der står i fokus for bogens analyser, og flere forfattere mener, at fælles kvindeinteresser kun kan skabes gennem konkret politisk praksis.

Integration og autonomi

"Det kønnede samfund" kan ses som en videreførelse af 1989-bogens forbehold over for universelle teorier og forslag om at overlade spørgsmålet om betydningen af køn til konkrete analyser inden for forskellige genstandsfelter og fagområder. Samtidig er der *både* sket en højere grad af integration i forhold til de respektive forfatteres faglige discipliner, i flere tilfælde i form af forskningssamarbejde med mandlige kolleger inden for fagområdet, og det konkrete samarbejde med kvinde- og kønsforskere på internationalt plan er blevet forstærket.

De teorier om køn og social forandring, der udvikles i bogen, har i de fleste tilfælde begrænset rækkevidde i tid og rum. En hovedpointe er netop at forankre teorier i historisk specifikke kontekster, hvilket har lettet dialogen med de enkelte fagdiscipliner. Teoriens kontekstbundethed og andre metodiske pointer, som f.eks. bestræbelserne på at integrere struktur- og aktørperspektiver er imidlertid også af relevans for samfundsvidenskaberne generelt.

Umiddelbart kan det forekomme paradoksalt, at det stigende internationale samarbejde, som i "Det kønnede samfund" også kommer til udtryk i to engelsksprogede bidrag, falder sammen med vægtningen af historisk og geografisk specifik analyse på bekostning af universel teori. Det er imidlertid en metodisk pointe, at komparative analyser i første omgang sætter fokus på forskelligheder i tid og rum. Og måske kan denne type af analyser på længere sigt danne basis for nye teoridannelser om kønsmagtforhold, der undgår de etnocentriske og anakronistiske faldgruber, som har karakteriseret tidligere forskning?

Konstituering af køn

Bogens tre første bidrag er alle på forskellig måde inspireret af poststrukturalistiske teorier og tilgange til studiet af køn og social forandring. Fælles er spørgsmålet om konstituering af køn.

I artiklen "Køn som diskurs" argumenterer *Iris Rittenhofer* for et radikalt opgør med distinktionen biologisk-socialt køn. Køn er ikke noget, vi er eller har, men noget, vi gør - en proces under konstant forandring. Køn findes ikke forud for, men skabes gennem diskurser, der i vores kultur opretholder en bipolar kønskonstruktion, mener Iris Rittenhofer. Hun tager udgangspunkt i den tyske sociolog Angelika Wetterers begreb om "Zweigeschlechtlichkeit", der henviser til, at kvinde- og kønsforskningen bidrager til at reproducere kønsdifferencen ved at tage den som udgangspunkt. Iris Rittenhofer placerer tanken om to og kun to køn historisk og mener som Wetterer, at kvinde- og kønsforskningens hovedopgave er at dekonstruere de historiske kategorier "kvinde" og "mand". Hun giver afslutningsvis et eksempel på diskursanalyse af en historisk tekst fra 1960'erne om køn og ledelse og viser derigennem, hvordan ledelse skabes som en maskulin aktivitet gennem udgrænsning af feminiteter og af konkurrerende maskuliniteter.

Anna-Birte Ravns bidrag om "Køn i historisk forandring" tager udgangspunkt i et komparativt forskningsprojekt om arbejderbeskyttelseslovgivning omkring år 1900. Hun viser, hvordan både lovgivningen og den debat, den gav anledning til, medvirkede til "kulturel produktion" af køn. I hele den vestlige verden konstrueredes arbejderkvinder som en særlig slags arbejdere, der primært var mødre. Dermed blev den mandlige arbejder normen, og kønsulighederne på arbejdsmarkedet forstærkedes. Danmark (og i varierende grad de øvrige nordiske lande) skiller sig ud fra de fleste vestlige lande ved, at en alliance mellem borgerlige og socialdemokratiske kvinder forsøgte at bryde med denne kønsdualisme, bl.a. ved at modarbejde et forbud mod kvinders natarbejde i industrien. Anna-Birte Ravn diskuterer dette særtræk ved den danske (nordiske) udvikling i lyset af kvinde- og kønshistoriske debatter om "repræsentationer" og "realiteter" og om opkomsten af de tidlige velfærdsstater. Hun konkluderer, at den danske udvikling bedst forstås og vurderes på baggrund af materielle vilkår i den tidlige danske arbejderklasse og "kulturkampen" om tolkningen af disse vilkår.

Susanne Thorbek sætter i artiklen "Ud over ligestilling. Teorier og myter" spørgsmålstegn ved ligestillingspolitik som feministisk strategi og dermed også ved de teorier og udgangspunkter for forskning, der understøtter denne politik. Mange af disse teorier er i virkeligheden myter, hævder hun og kritiserer med henvisning til den australske politolog

Carole Pateman kontrakttænkningen i menneskerettigheds- og ligestillingslovgivning for at bygge på en fiktion, der gør manden til norm. Inspireret af dels den franske filosof og psykoanalytiker Luce Irigaray og dels den indisk-amerikanske litterat og filosof Gayantri C. Spivak argumenterer Susanne Thorbek for i stedet at tage udgangspunkt i de kønsforskelle, der er knyttet til kroppe. Mænds og kvinders kroppe er forskellige, men de bliver også socialt defineret som forskellige. Selv om kroppene er socialt konstruerede, er de stadig virkelige, og et fælles udgangspunkt for kvindeforskningen kunne være en undersøgelse af, hvordan kvindekroppe iscenesættes og skabes gennem udbytning i arbejdslivet, gennem en - global? - fornægtelse af kvinders seksualitet m.v. Susanne Thorbek understreger, at sådanne analyser må se de modsætninger, der skabes mellem kvinder og mænd, i samspil med de forskelle og modsætninger, der skabes mellem "racer" og klasser.

De tre forfattere til bogens første del drager forskellige konsekvenser af inspirationen fra poststrukturalismen. Mens Iris Rittenhofer opfatter enhver kønsdualisme som begrænsende og ser det som et primært formål for kvinde- og kønsforskningen at nedbryde en dualistisk kønsopfattelse, mener Susanne Thorbek, at de måder, som kvindekroppe iscenesættes på, kan danne udgangspunkt for forskningen. Hun betoner samtidig, at forskelle og modsætninger mellem kvinder og mænd må forstås i sammenhæng med andre magtrelationer. Anna-Birte Ravn viser, at både forskels- og enshedstænkning af forholdet mellem kønnene historisk er blevet brugt til at legitimere uligheder, hvilket taler for en pragmatisk, kontekstafhængig lighedsstrategi.

Hverdagsliv, familie og civilt samfund

I de tre næste bidrag står hverdagslivet, familien og det civile samfund i centrum. Forfatterne er alle optaget af, hvad der får samfund til at hænge sammen på trods af tendenser til opløsning og fragmentering, og de tildeler hverdagslivet en vigtig funktion som sammenbindende faktor.

Birte Bech-Jørgensen udvikler i artiklen "Symbolsk orden og hverdagskultur" et begrebsapparat til at forstå samfundet, dets sammenhængskraft og foranderlighed med udgangspunkt i hverdagslivet - det liv, folk lever hver dag. I stedet for dualismen hverdagsliv-samfund, der bygger på en forenklet tankefigur om forholdet mellem subjekt og objekt, opstiller Birte Bech-Jørgensen en række triadiske figurer, der ser hverdags-

livet i forhold til på den ene side samfundsskabte betingelser - institutioner, betydningsuniverser og "selvfølgelighedens symbolske orden" - og på den anden side hverdagskulturens mangfoldige måder at håndtere betingelserne på i form af upåagtede, strategiske og symbolske aktiviteter. Folk handler inden for betingelser, de ikke selv har valgt, men de daglige aktiviteter kan også forandre betingelserne. Hverdagslivets grundlæggende betingelse er en "symbolsk orden af selvfølgeligheder", mener Birte Bech-Jørgensen og udvikler dette begreb til at beskrive, at ikke alt i det senmoderne hverdagsliv er til diskussion. Noget er det samme over store afstande og i lang tid og forandrer sig kun meget langsomt. Eksempelvis den måde, unge arbejdsløse mødre indretter deres hjem eller strukturerer deres dag på, så den minder om hverdagen for lønarbejdende. Disse aktiviteter bidrager til at opretholde kvindernes selvfølelse og identitet, men samtidig medvirker de til at holde sammen på et samfund, der ellers truer med at opløses.

Maren Baks bidrag, "Kvindes tid. Om enlige mødres hverdagsliv og tid", sætter fokus på tidsbegrebet som en social og kulturel konstruktion. På baggrund af interviews med 25 enlige mødre og deres børn i alderen 9-13 år i et dansk storbymiljø viser Maren Bak, at enlige mødre befinder sig i et konstant pres mellem lønarbejdets tid og omsorgsarbejdets tid, der ansues som to forskellige tidsmæssige logikker. Eneansvaret for forsørgelse og for omsorgsopgaver giver imidlertid ikke kun kvinderne særlige problemer; det åbner også op for nye muligheder for at få magt over tiden, f.eks. ved at afkorte den tid, der anvendes til husarbejde, til fordel for mere samvær med børnene. Maren Bak skelner mellem en selv bærende familiestrategi, der ser enemorfamilien som værdifuld i sig selv, og en traditionel familiestrategi, hvor enemorfamilien betragtes som ufuldstændig, fordi den mangler en mand. Et flertal af de interviewede har en selv bærende familiestrategi, og der er ikke nogen klar sammenhæng med klasse. Derimod har klasse betydning for kvindernes forandringsperspektiv på den måde, at arbejderklassekvindene overvejende har en "her-og-nu orientering", mens de veluddannede kvinder er "fremtidsorienterede" og har udviklet ideer om og planer for en anden tilværelse. Nogle kvinder har således større muligheder end andre for at få magt over (frem)tiden.

Anne Showstack Sassoon diskuterer i artiklen "Gender, Gramsci, and the Debate about Civil Society", om kvinde- og kønsforskningen kan lære af den italienske marxistiske teoretiker Antonio Gramscis metode og hans begreb om "civilt samfund". Baggrunden er en voksende anglo-amerikansk litteratur om det civile samfund, karakteriseret af en opsplittning mellem teori, der antages at gælde "centeret" (England, USA), og empiri, der søger at forklare "periferiens" (f.eks. Østeuropas) afvigelse herfra. Den hovedpointe, *Anne Showstack Sassoon* udleder af Gramscis metode, er netop ikke at adskille teoretiske overvejelser fra den historiske kontekst, teoriene intervenserer i. Gramsci udviklede begrebet om "civilt samfund" som en kommentar til bl.a. den sovjetiske socialisme og den italienske fascisme. Han opfattede det civile samfund som de strukturer, den praksis og de ideer, der skaber tilslutning til den sociale orden, som en "etisk stat" - en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for at udvide demokratiet radikalt. Lige så lidt som andre samtidige var Gramsci imidlertid opmærksom på kønnets betydning, på familien som forudsætning for den sociale orden, på frivillige organisationers og kvinders rolle som det kit, der holder menneskelige behov, ressourcer og statslige institutioner sammen. *Anne Showstack Sassoons* konklusion er, at Gramscis metode og analyse af forholdet mellem stat og civilt samfund er frugtbare også for kvinde- og kønsforskningen. Analyserne må være historisk specifikke, men derudover må de inddrage et kønsperspektiv.

De tre bidrag i denne sektion kaster hver på deres måde lys over en del af samfundslivet - hverdagslivet, familien, det civile samfund, som traditionelt har fået en marginal placering i de store fortællinger om social forandring. *Birte Bech-Jørgensen* rejser spørgsmålet, om det er muligt at forstå, hvordan samfund hænger sammen og udvikler sig, uden at tage udgangspunkt i "det liv, folk lever hver dag", og *Maren Bak* viser, hvordan en bestemt familieform i dagens Danmark, enemorfamilien, kan give nye ressourcer til deltagelse i samfundslivet. *Anne Showstack Sassoon* fremhæver på den ene side betydningen af det civile samfund for udviklingen af et radikalt demokrati. På den anden side advarer hun mod en idealisering. Det civile samfund kan være domineret af "den stærkes ret", og en statslig garanti for sociale rettigheder og ydelser kan være vigtig, specielt for kvinder.

Medborgerskab og politisk kultur

De tre sidste bidrag behandler kvinders politiske deltagelse fra forskellige vinkler. Fælles er spørgsmålet om generelle videnskabelige teoriers muligheder og begrænsninger i forhold til at forstå og forklare forskellige kvindeinteresser og forskelle i kvinders politiske indflydelse og deltagelse.

Birte Siims artikel, "Politisk medborgerskab og feministiske forståelser", tager udgangspunkt i, at kvinder i de nordiske lande gennem de sidste 25 år er blevet deltagere i politik og har fået nye magtpositioner og magtressourcer. Denne udvikling sætter ifølge Birte Siim spørgsmålstegn ved både feministisk og politologisk forskning, der traditionelt har set kvinder som marginaliserede i forhold til politik. Hun afviser feministiske analyser, der som f.eks. Carole Patemans tager udgangspunkt i, at kvinder har fælles erfaringer, værdier og interesser, og som slår til lyd for et "tvekønnet" medborgerskab. I stedet argumenterer hun, bl.a. inspireret af den engelske politolog Anne Phillips, for idealet om et differentieret og pluralistisk medborgerskab og for at betragte kvinders fælles politiske interesser som noget, der skabes gennem kollektiv politisk praksis. I forlængelse af denne pointe mener Birte Siim, at ændringerne i kønsmagtrelationerne i de nordiske demokratier i retning af større lighed må forstås på baggrund af det politiske niveaus selvstændige betydning og dynamik. Velfærdsstatens udvikling, idealet om et aktivt medborgerskab og de relativt åbne politiske institutioner har haft central betydning for nordiske kvinders "empowerment" og integration i den politiske elite. For at fange denne udvikling må både feministisk og politologisk forskning opgive tanken om en universel dynamik og udvikle mere komplekse modeller, der tager politikens egendynamik og kvinders kollektive handlinger alvorligt, konkluderer Birte Siim.

I artiklen "De politisk-kulturelle betydninger af køn" fremhæver *Ann-Dorte Christensen* danske kvinders politiske mobilisering og integration i den offentlige sfære gennem de sidste 25 år som en kompleks og modsætningsfuld udvikling, hvor kvinders stigende deltagelse og indflydelse i politik er blevet udfordret af nye kønsuligheder og segregeringer. Hun går bag om den store historie med henblik på at indkredse politisk-kulturelle betydninger af køn i fire forskellige generationer: Krisegenerationen (født før 1931), efterkrigsgenerationen (født 1931-45), velfærdsgenerationen (født 1946-60) og 80'er-generationen (født

1961-72). Både det politiske deltagelsesmønster og de politiske værdier er forskellige i de fire kvinde- og mandegenerationer, og Ann-Dorte Christensens hovedpointe er, at disse forskelle må ses på baggrund af samspillet mellem sociale relationer i hverdagslivet og politiske institutioner. Generationsperspektivet rokker ved unilineære og éntydige tolkninger af forholdet mellem køn og politik. Det viser også, at forholdet mellem centrale demokratiske idealer om lighed og frihed ikke kan forstås universelt, men må ses i en historisk kontekst. Lighedsidealet, som det er integreret i velfærdsstaten, opfattes f.eks. af 80'er-generationens kvinder som en forudsætning for frihed og autonomi, mens den samme generations mænd ser det som en barriere for selvudfoldelsesmuligheder på markedet. Ann-Dorte Christensen perspektiverer afslutningsvis denne kønspolarisering med henvisning til den engelske sociolog Anthony Giddens' skelnen mellem emancipatorisk politik og livspolitik.

Pauline Stoltz diskuterer i artiklen "Look! Women - on Black Women and the Paradox of Visibility" spørgsmålet om muligheden for universelle analyser, som undgår udelukkelse af bestemte grupper, f.eks. kvinder eller sorte. Det grundlæggende paradoks er, at for at synliggøre en gruppe, f.eks. sorte kvinder, er man nødt til at argumentere på en måde, der i sig selv er ekskluderende, og som forstærker strukturel sexismen og racisme, mener Pauline Stoltz. Hun beskriver for det første problemerne i den måde, sorte og indvandrerkvinder behandles i europæisk lovgivning, og viser bl.a., hvordan princippet om en mandlig forsøger i nogle lande bruges som "gate keeper" mod immigration. Sorte kvinders problemer falder ofte uden for den universelle retlige diskurs, fordi de enten betragtes som indvandrere uden hensyn til køn eller som kvinder uden hensyn til "race". For det andet belyser Pauline Stoltz problemerne i forhold til politisk samarbejde og solidaritet mellem sorte og hvide kvinder i Europa. Samarbejdet vanskeliggøres både af strukturelle modsætninger og af hvide kvinders manglende erkendelse af deres egen racisme, mener hun og argumenterer for at analysere politisk samarbejde mellem kvinder på tværs af "race", ikke med udgangspunkt i en fælles oprindelse, men ud fra en position af gensidig medviden og respekt. Fra denne position kan bestræbelserne starte på at løse fælles opgaver inden for områder, hvor køn og "race" overlapper. Det ophæver måske ikke paradokset, konkluderer Pauline Stoltz, men det kan bidrage til at skabe en fælles dagsorden for fremtiden.

De tre forfattere til bogens sidste del er enige om behovet for at revidere universelle politologiske og feministiske teorier om køn og politik. Nytænkningen sker på forskellige områder og niveauer: Mens Birte Siim argumenterer for det politiske niveauets relativt selvstændige betydning for kvinders voksende politiske indflydelse i de nordiske lande, understreger Ann-Dorte Christensen, at den generelt større indflydelse dækker over forskelle i kvinders deltagelsesmønstre og politiske værdier i forskellige generationer - forskelle, som Ann-Dorte Christensen mener skal ses på baggrund af samspillet mellem sociale relationer i hverdagslivet og politiske institutioner. Når "race" integreres i kønsanalysen, problematiseres et universelt kvindeligt politisk subjekt yderligere, og Pauline Stoltz foreslår at fokusere analysen på konkrete politiske sagsområder, som kvinder uanset "race" kan samarbejde om.

Tak til...

Bogen har været et par år undervejs, og de kollektive diskussioner af artiklerne har bidraget til gensidig inspiration og videreudvikling af den samfundsvidenskabelige kvinde- og kønsforskning ved Aalborg Universitet. Vi vil gerne takke alle bidragyderne.

Tak til Institut for Samfundsudvikling og Planlægning og til Aalborg Universitetsforlag for økonomisk støtte til udgivelse af bogen. Institutet takker vi også for midler til afholdelse af et arbejdsseminar.

Endelig tak til kunstmaler Leila Andersen, der har skabt "Papyrusmanden" på bogens omslag; til Vibeke Bo Jensen, der har lavet lay-out på teksten; til Roland Jensen, der har lay-outet omslaget; til Dorte Lundberg, der har læst korrektur, og til Chris Mathieu, der har foretaget sproglig revision.

Aalborg Universitet, Maj 1997

Ann-Dorte Christensen
Anna-Birte Ravn
Iris Rittenhofer

Noter

¹ Et andet produkt af dialogen er forskningsprogrammet "Gender Relations - Power, Knowledge and Social Change" (FREIA 1997).

² Indtrykket forstærkes af, at flere af FREIAs arbejdsmarkedsforskere ikke er repræsenteret i bogen. Resultater af deres arbejde kan bl.a. ses i antologien "Brydninger - perspektiver på det kønsopdelte arbejdsmarked", som er under udgivelse i regi af Arbejdsmarkedsstyrelsen.

Litteratur

- Benhabib, Seyla. 1995. Feminism and Postmodernism: An Uneasy Alliance. In Benhabib, Seyla et al. *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*. New York and London: Routledge.
- FREIA - Feminist Research Center in Aalborg. 1997. *Gender Relations - Power, Knowledge and Social Change*. Research Programme 1996-1999, FREIA Paper, 39.
- Koch, Ulla; Kolmos, Anette; Ravn, Anna-Birte og Siim, Birte (red). 1989. *Køn og videnskab*. Serie om Kvindeforskning nr. 27, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Scott, Joan W. 1988. *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.